

Návrh posilnenia materiálnych, personálnych a finančných kapacít stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie

NOVEMBER 2018

ÚRAD
SPĽNOMOCNENCA VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY
PRE RÓMSKE KOMUNITY

ÚVOD

Vypracovanie návrhu posilnenia materiálnych, personálnych a finančných kapacít stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie je definované v Akčných plánoch Stratégie Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 v oblasti vzdelávania, čiastkový cieľ 5 - Zvýšiť počet škôl vyučujúcich rómsky jazyk a reálie a využívajúcich rómsky jazyk vo vyučovaní. V akčných plánoch sa uvádza, že opatrenia 5.1 a 5.2 čiastkového cieľa – Posilniť finančné, materiálne a personálne kapacity stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie – reflektujú na: „...ústavné právo na vzdelávanie v jazyku národnostných menšín, ktoré v prípade rómskej menšiny nie je plnohodnotne napĺňané. Aktivity smerujú k posilneniu odborného a materiálneho zázemia na vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry a posilnenie škôl, ktoré tento vyučovací predmet realizujú.“

Inšpiráciou pri vypracovaní tejto analýzy bola i štúdia s názvom Alternatívne školy a vzdelávanie Rómov: Náčrt alternatívnych stredoškolských modelov zameraných na vzdelávanie rómskych detí a mládeže v Maďarsku, ktorú vypracoval kolektív maďarských výskumníkov pod vedením Evy Hegyesi Orsos podporenej Svetovou bankou a Sorosovou Nadáciou. Štúdia sa zaoberá analýzou šiestich modelových stredných škôl, ktorých špecifikom je napomáhať rómskym deťom pri prechode zo základného do stredoškolského vzdelávania. Cieľom uvedených škôl je predovšetkým zvyšovať šance rómskych detí uspieť v ďalšom štúdiu a na pracovnom trhu. V našom prípade sa jedná o analýzu finančných, personálnych a materiálnych podmienok, ktoré v pozitívnom i negatívnom zmysle ovplyvňujú úspešnosť stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie.

Čo sa však týka kontextu, v ktorom sa vzdelávanie národnostných menšín v ich materinskom jazyku historicky a politicky odohrávalo, je potrebné uviesť nasledovné skutočnosti. Od roku 1992 majú príslušníci národnostných menšín na Slovensku podľa legislatívy možnosť vzdelávať sa vo svojom materinskom jazyku. Pre rómsku menšinu, ako druhú najväčšiu národnostnú menšinu, však nebolo v priebehu rokov možné adekvátne si toto právo uplatniť. Na úrovni stupňov vzdelávania sa z jazykov národnostných menšín v praxi plnohodnotne uplatňuje maďarský a ukrajinský jazyk ako vyučovací jazyk národnostnej menšiny. Najvyšší podiel národnostných škôl má maďarská menšina. Dôvodom je najvyšší podiel národnostnej menšiny na počte obyvateľov, silná politická reprezentácia a historický kontext.¹ Pri rómskej národnostnej menšine vo vzdelávacej politike pretrváva prístup, ktorý je zameraný viac na sociálnu inklúziu než na rozvoj národnostnej identity Rómov. Napriek tomu, že rómčina je materinským jazykom pre minimálne 122 518 osôb², vzdelávanie Rómov s využitím rómskeho jazyka na predprimárnom a primárnom stupni vzdelania prakticky neexistuje. V lepších prípadoch je rómsky jazyk využívaný ako podporný jazyk pri vyučovaní na základných školách, najmä vďaka prítomnosti rómskych asistentov učiteľa. V stredoškolskom vzdelávaní sa vyskytuje na súkromných stredných školách, ktoré sa stali akousi alternatívou voči bežnému prúdu vzdelávania, v ktorom mladí Rómovia neraz zlyhávajú z dôvodu nerešpektovania ich etnickej, kultúrnej, sociálnej, jazykovej a psychickej odlišnosti.

1 Do roku 1918 prebiehala silná maďarizácia školstva na území dnešnej SR

2 Podľa posledného sčítania obyvateľstva v roku 2011. Neformálne odhady hovoria o väčšom čísle.

Začiatkom deväťdesiatych rokov na Slovensku začali vznikať stredné školy, ktorých poslaním bolo pomáhať talentovaným rómskym deťom získať kvalitné vzdelanie, ktoré im neskôr malo otvárať možnosti plnohodnotne sa uplatniť na trhu práce a zároveň pomáhať rozvíjať ich rómsku identitu. Aktuálne existuje šesť takýchto stredných škôl, pričom až tri pôsobia v Košiciach, jedna v Rimavskej Sobote, jedna v Kežmarku a jedna v Kremnici. Do vzdelávacieho systému priniesli alternatívne prvky v prístupe k rómskej mládeži zo socio-ekonomicky znevýhodneného prostredia. Vychovali stovky absolventov, ktorí vďaka nim získali výučné listy a maturity, aby pokračovali v ďalšom štúdiu na vysokých školách, pôsobili v základných a umeleckých školách, komunitných centrách či ako remeselníci. Keďže takmer všetky tieto školy vznikli z iniciatívy súkromných zriaďovateľov, ich hlavným ohrozením je otázka udržateľnosti a stability v dlhodobom horizonte.

Uvedomujeme si, že táto problematika je mimoriadne komplexná. Pre vytvorenie tohto dokumentu sme preto preštudovali niekoľko zahraničných a domácich štúdií, odborných materiálov a zákonov. Za účelom získania kvalitatívnych dát sme taktiež vycestovali za zriaďovateľmi, riaditeľmi a učiteľmi stredných škôl, ktoré vyučujú rómsky jazyk, literatúru a reálie. O vstupy sme požiadali aj zamestnancov Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a samosprávnych krajov. Následne sme metódou analýzy získaných dát vytvorili základ tohto dokumentu.. Pracovnú verziu sme ďalej predstavili na okrúhлом stole v októbri 2018 v Kežmarku odbornej verejnosti. Na základe pripomienok a komentárov riaditeľov a zamestnancov škôl, expertov a pracovníkov štátnej správy vznikla finálna podoba tohto návrhu, ktorý veríme, že môže ďalej slúžiť na zhotovenie hĺbkovej štúdie v tejto oblasti. Pokryť celú škálu nezodpovedaných otázok v systéme národnostného školstva nebolo ambíciou tohto dokumentu. V našom návrhu sme sa zamerali na aspekty, ktoré pomôžu pochopiť rozmer tejto problematiky a ponúkame opatrenia smerujúce k zabezpečeniu udržateľnosti spomínaných stredných škôl. V našom záujme nie je len navrhnúť koncept, ale i pracovať na tom, aby bolo v podmienkach Slovenska motivujúce zvyšovať počet škôl využívajúcich rómsky jazyk vo vyučovaní.

Dokument je organizovaný do úvodu, štyroch kapitol a záveru. V prvej kapitole ponúkame vhľad do právneho a socio-kultúrneho kontextu integrácie rómskeho jazyka vo vzdelávaní na Slovensku. V druhej kapitole popisujeme vznik a charakter samotných stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie. V tretej kapitole sme použili SWOT analýzu konceptu týchto alternatívnych stredných škôl a hĺbkovejšiu analýzu jednotlivých oblastí. V záverečnej, štvrtej kapitole, navrhujeme opatrenia pre posilnenie materiálnych, personálnych a finančných kapacít stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie.

Vzdelávanie v rómskom jazyku v legislatívnom a socio-kultúrnom kontexte vzdelávania na Slovensku

Až do roku 1971 fungoval rómsky jazyk na území Slovenska výlučne v nepísanej forme. Používal sa v rámci komunikácie v prostredí rómskej komunity. Vtedajší režim rómsky jazyk považoval za čosi podradné a škodlivé. V tomto roku jazyková komisia pri Zväze Cigánov-Rómov na Slovensku položila základy pre písanú formu jazyka prijatím pravidiel pravopisu slovenského dialektu rómskeho jazyka.

O 20 rokov neskôr, uznesením vlády Slovenskej republiky č.153/1991 Z.z., bola prijatá svojbytnosť a politická rovnoprávnosť Rómov na Slovensku. Rómovia týmto zásadným rozhodnutím získali štatút národnostnej menšiny čím sa na legislatívnej úrovni vyrovnali ostatným etnickým minoritám žijúcim na území Slovenskej republiky v tom čase.

Ústavným zákonom č. 460/1992 Z.z.. bolo občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám zaručené právo na všestranný rozvoj, právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Okrem uvedeného získali národnostné menšiny i právo na osvojenie si štátneho jazyka, právo na vzdelanie v jazyku národnostnej menšiny, právo používať jazyk v úradnom styku a právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

Kľúčovými dokumentmi, ktoré chránia práva a hodnoty národnostných menšín sú zákon o používaní jazykov národnostných menšín³ a na úrovni vzdelávania školský zákon⁴. V prostredí medzinárodných dohovorov Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach⁵, Rámcový dohovor na ochranu národnostných menšín⁶ a Európska charta regionálnych alebo menšinových jazykov⁷, ktoré významne prispeli k formácii národnostnej politiky na Slovensku. V poslednom z uvedených sa uvádza právo slobodnej voľby vyučovacieho jazyka na jednotlivých stupňoch vzdelávania a podporuje sa vyučovanie menšinového jazyka.

Vo vzdelávaní sa rómska identita začala rozvíjať už v 90. rokoch vznikom prvej Strednej umeleckej školy v Košiciach, ktorá pracovala s deťmi zo sociálne znevýhodneného prostredia a rómskej minority. Rozvíjala ich prostredníctvom hudby, tanca a ďalších umeleckých smerov. Ďalším pokrokom bolo v rokoch 2003 – 2005 experimentálne overovanie kurikula rómskeho jazyka, literatúry a reálií v základných a stredných školách realizované prostredníctvom projektov Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu. Medzi experimentálne miesta projektov patrila Základná škola Galaktická v Košiciach, Základná škola Veľká Ida, Súkromná základná škola v Kremnici, Osemročné gymnázium vo Zvolene, Súkromné gymnázium Galaktická v Košiciach, Gymnázium

3 Zákon č. 184/1999 Z.z.

4 Zákon č. 245/2008 Z.z.

5 Zákon č. 120/1976 Z.z.

6 Zákon č. 160/1998 Z.z.

7 Zákon č. 588/2001 Z.z.

J. Hronca v Bratislave, Stredná umelecká škola v Košiciach a Súkromná sociálno-právna akadémia v Košiciach. Začali sa tvoriť pedagogické materiály pre rómsky jazyk, literatúru a realie⁸, vzniklo prostredie pre prípravu učiteľov rómskeho jazyka a zaviedla sa maturita z rómskeho jazyka do vyučovacieho procesu.

V roku 2007 bol vládou schválený prvý komplexný dokument v oblasti výchovy a vzdelávania národnostných menšín s názvom Koncepcia výchovy a vzdelávania národnostných menšín. Tento dokument tvoril zázemie pre pripravovaný návrh zákona o výchove a vzdelávaní (školský zákon), v ktorom malo byť špecifickejšie obsahovo upravené vzdelávanie a výchova národnostných menšín. V koncepcii sa ukotvujú hlavné zásady výchovy a vzdelávania ako rovnosť šancí na vzdelanie a uplatnenie na trhu, rozvoj národnostnej identity, multikultúrne vzdelávanie, integrácia učebného obsahu, samostatné rozhodovanie vedenia školy, dvojúrovňový model výchovno-vzdelávacích programov (štátneho výchovno-vzdelávacieho programu a školského výchovno-vzdelávacieho programu) a pod.

V roku 2008 bol v rámci reformy výchovy a vzdelávania prijatý nový školský zákon (č. 245/2008) platný dodnes, v ktorom sú vytvorené podmienky v prospech národnostných menšín:

- Zaradenie rómskeho jazyka do štátneho vzdelávacieho programu pre všetky stupne vzdelávania až po vyššie stredné vzdelanie
- Vzdelanie dosiahnuté na národnostných školách je rovnocenné so vzdelaním na školách s vyučovacím jazykom slovenským
- Súčasťou výchovy a vzdelávania v základných a stredných školách s iným vyučovacím jazykom, ako je štátny jazyk, je aj povinný vyučovací predmet slovenský jazyk a literatúra v rozsahu vyučovania potrebného na jeho osvojenie
- Právo používať učebnice a učebné texty v jazyku národnostných menšín v školách národnostných menšín
- Možnosť vyučovať výtvarnú, hudobnú a telesnú výchovu v jazyku národnostnej menšiny
- Geografické názvy v učebniciach a pracovných zošitoch, ktoré sú vžitá a zaužívaná v jazyku národnostnej menšiny, sa uvádzajú dvojjazyčne. Najskôr v jazyku národnostnej menšiny a následne v zátvorke alebo za lomkou v štátnom jazyku
- Pedagogická dokumentácia, ako aj doklady o získanom vzdelaní sa vedú dvojjazyčne
- Ak sa žiak základnej školy s vyučovacím jazykom národnostných menšín prihlási na štúdium na strednej škole s vyučovacím jazykom slovenským, môže vykonávať prijímaciu skúšku okrem slovenského jazyka a literatúry z ďalších predmetov v takom jazyku, v akom si ich na základnej škole osvojoval. Podmienkou však je, že takú požiadavku uvedie v prihláške na štúdium

8 Napríklad Základné pravidlá rómskeho pravopisu, Učebnica rómskeho jazyka – Romaňi čhib 1, Konverzačný lexikón rómskej gramatiky, Antológia autorov rómskej literatúry, rómskych tradícií a remesiel a rómskej hudby

V roku tomto roku vláda schválila i Konceptiu výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania. Táto koncepcia vychádza z európskej iniciatívy prijatej v Dekáde začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015, kde sa deväť krajín Strednej a Juhovýchodnej Európy zaväzuje k vyvinutiu úsilia zameraného na zmenu života Rómov v Európe. Súčasne sa v dokumente priznáva, že: „...školskú neúspešnosť rómskych žiakov napriek preukázateľným snahám v rezorte školstva sa nedarí odstrániť ani minimalizovať“. V časti koncepcie venovanej rómskemu jazyku sa uvádza, že v čase vypracovania koncepcie sa vzdelávanie v rómskom jazyku realizovalo výlučne v rámci experimentálneho overovania predmetu rómsky jazyk a literatúra a rómske reálie pod gestorstvom Štátneho pedagogického ústavu. Aby bolo možné zabezpečiť výučbu rómskeho jazyka, bolo potrebné:

- zabezpečiť učiteľov rómskeho jazyka a literatúry,
- zabezpečiť základné pedagogické dokumenty (učebné plány, učebné osnovy),
- zabezpečiť tvorbu a vydávanie ministerstvom školstva schválených učebníc a učebných textov,
- zabezpečiť vydávanie odbornej literatúry

V rovnakom období sa pod vedením Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity pracovalo na štandardizácii rómskeho jazyka a kodifikácii jeho pravopisu. Túto snahu sa podarilo zaviesť Deklaráciou Rómov Slovenskej republiky k štandardizácii rómskeho jazyka v Slovenskej republike 29.júna 2008. Nosným dokumentom kodifikačných snáh sa stali Pravidlá rómskeho pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom vydané v roku 2006 Štátnym pedagogickým ústavom v Bratislave.

Stredné školy vyučujúce rómsky jazyk, literatúru a reálie

V súčasnosti existuje na Slovensku vyše 350 materských škôl, približne 260 základných škôl, 40 odborných učilíšť a 30 gymnázií, ktoré ponúkajú vyučovanie v jazyku národnostných menšín. Z uvedeného počtu však len jedna základná a šesť stredných škôl využíva rómsky jazyk, literatúru a reálie vo vyučovaní. Sú to:

- Súkromná základná škola na Galaktickej ulici v Košiciach
- Súkromné gymnázium a Súkromná spojená škola Z. J. Mallu na Dolnej ulici v Kremnici
- Súkromná pedagogická a sociálna akadémia na Požiarnickej ulici v Košiciach
- Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium na Požiarnickej ulici v Košiciach

- Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium v Rimavskej Sobote
- Súkromná spojená škola na ulici Biela voda v Kežmarku
- Konzervatórium Jozefa Adamoviča na Exnárovej ulici v Košiciach

Prvou známou školou venujúcou sa rozvoju rómskej identity bolo dnešné Konzervatórium Jozefa Adamoviča v Košiciach. Vzniklo už na počiatku 90. rokov ako Stredná umelecká škola, ktorá chcela umožniť nadaným deťom zo sociálne znevýhodneného prostredia a rómskej minority získať hudobno-umelecké vzdelanie, pričom by boli rešpektované jej špecifické potreby. Dnes je to jediná **štátna škola** poskytujúca výučbu a dobrovoľnú maturitu z rómskeho jazyka. Konzervatórium aktuálne navštevuje približne 20% Rómov, štúdiu rómskeho jazyka sa venuje 49 študentov z celkového počtu⁹.

V období rokov 2004 a 2005 začali svoju činnosť v tejto oblasti i ďalšie stredné školy - Gándhího gymnázium vo Zvolene¹⁰ a Súkromná sociálnoprávna akadémia pre rómske komunity v Košiciach¹¹. Zriaďovateľom Gándhího gymnázia sa v roku 2004 stal Banskobystrický samosprávny kraj. Škola sa zapojila do experimentu Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave *Overovanie predmetov rómsky jazyk a rómske reálie*. Po vzore gymnázia v maďarskom Pécsi bolo ambíciou školy vytvoriť internátnu inštitúciu s celoslovenskou pôsobnosťou, ktorá mala pomáhať talentovaným rómskym deťom získať kvalitné vzdelanie a neskôr i uplatniť sa na trhu práce. Priestorové a materiálne fungovanie školy však v priebehu nasledujúcich rokov nebolo zastabilizované, preto krátko po presťahovaní školy do Lučenca gymnázium zaniklo. Po vyradení Gándhího gymnázia zo siete škôl sa pokračovateľom stal **súkromný zriaďovateľ** – občianske združenie eMKLub, ktoré v roku 2008 zriadilo Súkromné gymnázium v Kremnici. Dnes táto škola pozostáva z dvoch organizačných jednotiek – zo Súkromnej základnej školy s materskou školou a Súkromného gymnázia. Štúdium na gymnáziu je osemročné. Zámerom školy je vytvoriť priaznivé podmienky pre vzdelávanie nadaných rómskych detí, ale i nerómskych žiakov, ktorí majú záujem učiť sa rómsky jazyk a rómske reálie. V školskom roku 2017/18 maturovalo 11 žiakov z predmetu rómsky jazyk a literatúra¹², 9 absolventov pokračuje v štúdiu na univerzite v Nitre. Gymnázium od začiatku roka 2018 opäť čelí problémom so stabilizáciou priestorov. Škola, u ktorej je gymnázium vo výpožičke, podala zamietavé stanovisko k žiadosti o predĺženie výpožičky vzdelávacích priestorov o ďalších 5 rokov.

Súkromná pedagogická a sociálna akadémia na Požiarnickej ulici v Košiciach vznikla v roku 2005. Podnetom pre vznik bola ambícia riaditeľky školy meniť predsudky voči rómskej národnostnej menšine, ktoré v spoločnosti pretrvávajú. Štúdium na škole je určené pre študentov, ktorí by mali v budúcnosti pracovať a pôsobiť v blízkosti rómskych komunít. Študenti majú počas štúdia možnosť pracovať v komunitných centrách, na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny a taktiež na súdoch. Maturita je možná i z predmetu rómsky jazyk a literatúra. Školu aktuálne navštevuje približne 80% Rómov, väčšina pochádza zo sociálne znevýhodneného prostredia. Neskôr

9 Predmet rómsky jazyk a reálie si volia Rómovia i Nerómovia

10 Neskôr presťahované do Lučenca, dnes pokračuje v Kremnici na Dolnej ulici

11 Dnešná Súkromná pedagogická a sociálna akadémia na Požiarnickej ulici v Košiciach

12 Priemer známok z maturitnej skúšky bol 2,21

v rokoch 2009 bolo zriadené Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium na Požiarnickej v Košiciach, Súkromná stredná odborná škola v Kežmarku a o rok na to aj Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium v Rimavskej Sobote, vtedy ako elokované pracovisko Súkromného hudobného a dramatického konzervatória na Požiarnickej.¹³

Zriaďovateľom Súkromného hudobného a dramatického konzervatória na Požiarnickej ulici v Košiciach je Kultúrne združenie občanov rómskej národnosti Košického kraja, n.o. Konzervatórium je voľným pokračovaním konzervatória, ktoré za vedenia riaditeľa Adama sídlilo na Exnárovej ulici v Košiciach. Poslaním školy je viesť žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia cez umenie k inklúzii. Zmyslom inklúzie na škole je výučba predmetu rómsky jazyk a reálie, v ktorom si študenti môžu zvoliť aj maturitu a aktívne zapájanie sa do spoločenských a kultúrnych podujatí zameraných na umenie. Súčasťou školy sú elokované pracoviská v Bardejove a v Hnúšti.

Druhá **odborná škola** poskytujúca výučbu rómskeho jazyka a reálií je Súkromná spojená škola na ulici Biela voda v Kežmarku. Škola vznikla v roku 2009, jej zriaďovateľom bola nezisková organizácia Carpe diem, n.o.¹⁴ Klientmi školy sú študenti predovšetkým zo sociálne znevýhodneného prostredia a segregovaných rómskych komunít. Zameranie školy sa sústreďuje na výchovu a vzdelávanie v remeslách a službách. Princípy výučby vychádzajú z prvkov Waldorfskej školy, ktorá kladie dôraz na výchovu umením, na podporu tvorivosti žiaka, prispôsobenie a vytvorenie podnetného prostredia a na samotnú osobnosť študenta. Súčasťou školy je 6 elokovaných pracovísk v obciach s prítomnosťou marginalizovaných rómskych komunít.

Ako posledné z menovaných škôl s výučbou rómskeho jazyka, literatúry a reálií vzniklo Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium v Rimavskej Sobote. Škola je výnimočná tým, že jej národnostné zloženie je obohatené o takmer 34% študentov maďarskej národnosti. Škola taktiež ponúka maturitu z rómskeho jazyka a literatúry. Absolventi odborov sú kvalifikovaní pedagogicky pôsobiť na ZUŠ, sú schopní podávať profesionálne výkony v divadle, filharmónii, v profesionálnych umeleckých telesách a ako sóloví hráči.

13 Od roku 2015 má Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium v Rimavskej Sobote samostatnú právnu subjektivitu

14 V roku 2013 došlo k zmene v názve zriaďovateľa školy z Carpe diem, n.o. na Biela voda, n.o.

SWOT analýza stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie

Na základe štúdia dostupných školských vzdelávacích programov, mediálnych výstupov, správ o výsledkoch a podmienkach výchovno-vzdelávacej činnosti a taktiež vďaka pološtruktúrovaným rozhovorom so zriaďovateľmi, riaditeľmi škôl, učiteľmi a zástupcami štátnej správy sme získali údaje, ktoré nám slúžili ako podklad pre vytvorenie SWOT analýzy (Tabuľka 1). Demonstrujeme v nej niekoľko spoločných rysov, ktoré sme počas štúdia pozorovali vo väčšine stredných škôl. Následne sme tieto fakty zaradili podľa metodiky SWOT analýzy do kategórií silné a slabé stránky, príležitosti a ohrozenia a hľadali hlbšie príčiny, ktoré priaznivo či nepriaznivo ovplyvňujú úspešnosť tejto alternatívnej formy vzdelávania.

Tabuľka 1: SWOT analýza

Silné stránky	Slabé stránky
• Rozvoj rómskej identity a kultúry • Inkluzívne metódy vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia • Individuálny prístup vyučujúcich • Programy pre rozvoj talentovaných a umelecky nadaných žiakov • Extrakurikulárne aktivity (celodenný výchovný systém, prítomnosť záujmových krúžkov) • Pravidelné pozitívne výsledky na súťažiach, vystúpeniach, prezentáciách • Štipendiá • Uplatniteľnosť absolventov	• Spolupráca s rodičmi • Nedostatok pedagógov vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie • Priestorové a materiálno-technické podmienky • Adresná podpora pre študentov
• Spolupráca so zamestnávateľmi, neziskovými organizáciami a inštitúciami štátnej a verejnej správy	• Financovanie • Udržateľnosť • Segregácia
Príležitosti	Ohrozenia

Dôkladnejším štúdiom faktov uvedených v tabuľke 1 sme dospeli k poznaniu, že existuje niekoľko spoločných činiteľov (príčin), ktoré ovplyvňujú mieru úspešnosti týchto škôl. Dovolili sme si ich zhrnúť do štyroch okruhov:

- Personálne podmienky
- Udržateľný model financovania
- Spolupráca so širšou komunitou
- Spoločenský postoj k Rómom

Podrobnejšie ich analyzujeme v ďalšej časti tejto kapitoly.

PERSONÁLNE PODMIENKY

Významný vplyv na úspech študentov stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie má práve individuálny prístup pedagógov ku každému študentovi. Učitelia v týchto školách výrazne viac používajú alternatívne metódy vzdelávania a najmä hľadajú príležitosti, ktoré deti v akademickej, umeleckej, či športovej rovine posúvajú vpred a dávajú im možnosť zažiť.¹⁵ Talenty rozvíjajú v rámci bohatého systému mimoškolskej činnosti, napr. súčasťou Súkromného gymnázia v Kremnici je centrum voľného času a základná umelecká škola.

Čo sa týka výučby rómskeho jazyka, literatúry a reálií, v týchto stredných školách sa predmet rómsky jazyk, literatúra a reálie spravidla vyučuje v rámci troch disponibilných hodín škôl. Všetky školy poskytujú voliteľnú maturitu z predmetu rómsky jazyk a reálie. Pedagógovia, ktorí predmet vyučujú, sa zhodujú v identifikácii spoločného problému – nadobúdanie pedagogickej spôsobilosti vyučovať tento predmet. Príčinou nízkeho počtu učiteľov rómčiny je komplikovaná štátnica z jazyka, ktorú je možné absolvovať len v Českej republike (Praha). V podmienkach Slovenska nie je rómsky jazyk ako študijný program aktuálne akreditovaný na žiadnej vysokej škole či univerzite, nie je preto možné vykonať na Slovensku ani štátnu skúšku z neho. V minulosti sa programy zamerané na romistiku a romológiu objavili na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a na Prešovskej univerzite v Prešove, neskôr boli zatvorené aj pre nezáujem študentov. Absolventi ovládali rómsky jazyk, no neboli spôsobilí ho vyučovať (nemali pedagogické vzdelanie). Chýbajú tiež odborné vzdelávacie a metodické kurzy pre učiteľov. Štát ponúka niekoľko programov pre učiteľov cez Metodicko-pedagogické centrum, no ich zameranie je skôr na rómsku históriu a kultúru.

Aktuálne prebiehajú na Slovensku opäť snahy o akreditáciu pedagogických študijných programov zameraných na rómsky jazyk, literatúru a reálie. Kvôli neexistencii slovenského garanta, ktorý by splňal požadované kvalifikačné predpoklady, je však komplikované takéto programy naštartovať. S riešením prišla Prešovská univerzita, ktorá sa túto bariéru snaží prekonať tak, že z univerzity v maďarskom Pécsi získala garanta pre študijný program Učiteľstvo rómskeho jazyka, literatúry a reálií (v kombinácii). V prípade úspešnej akreditácie by tak slovenskí študenti mali ihneď možnosť študovať pedagogický program, absolvovaním ktorého by sa stali učiteľmi rómskeho jazyka, literatúry a reálií.

Odporúčanie

V oblasti personálnych podmienok mimoriadne pozitívne na úspešnosť žiakov dokáže vplývať schopnosť učiteľa komunikovať s nimi v ich jazyku. Rovnako pozitívne na študentov pôsobí aj individuálny prístup, ktorý pedagógovia na týchto školách volia. Žiaľ, za problematickú oblasť definovali respondenti nedostatok pedagógov, ktorí na profesionálnej úrovni ovládajú a vyučujú

15 Súkromná spojená škola na ulici Biela voda v Kežmarku využíva prvky Daltonského učenia. Okrem toho, študenti z týchto škôl sa prezentovali napr. na Kongrese mladých Rómov 2018 v Bratislave, Konferencii DEPART v Gazi, pravidelne na Dni študentského remesla v Kežmarku, pred švédskym kráľom Karolom Gustávom, holandskou kráľovnou Beatrix a anglickou kráľovnou Alžbetou II., zúčastnili sa zájazdov vo Francúzsku, Holandsku aj v Poľsku a na množstve iných významných udalostí

spisovnú rómčinu. Aby počet takýchto pedagógov rástol a učitelia dostávali potrebnú podporu, navrhujeme tri riešenia:

- Pre existujúcich pedagógov pripraviť akreditované kurzy zamerané na didaktiku rómskeho jazyka, literatúry a reálií a pod vedením Štátneho pedagogického ústavu urýchlene dopracovať rámcové učebné plány pre všetky typy stredných škôl.
- Vytvoriť podmienky pre absolvovanie jazykovej štátnice z rómskeho jazyka, literatúry a reálií v podmienkach Slovenska alebo prostredníctvom štipendia/dotácie podporiť absolvovanie štátnej skúšky v zahraničí.
- Motivovať ďalšie pedagogické fakulty k tvorbe a akreditácii študijného odboru zameraného na prípravu učiteľov rómskeho jazyka, literatúry a reálií alebo podporiť akreditáciu študijného programu Romológia, ktorého súčasťou je štátnica z rómskeho jazyka

Kurzy ďalšieho vzdelávania

O akreditácii programov ďalšieho vzdelávania rozhoduje Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu na základe kritérií definovaných zákonom č. 568/2009 Z.Z. o celoživotnom vzdelávaní. O akreditáciu sa môžu uchádzať vzdelávacie inštitúcie, ktoré preukážu odbornú spôsobilosť odborného garanta a lektora akreditovaného vzdelávania podľa zákona. Rozšírením ponuky akreditovaného vzdelávania zameraného na vyučovanie rómskeho jazyka, literatúry a reálií by sa vyriešila otázka nízkeho počtu učiteľov, ktorý poznajú rómsky jazyk, literatúru a reálie. Kvalifikácia pedagógov na vyučovanie maturitného predmetu by však bola nedostatočná.

Čo sa týka rámcových učebných plánov, k dispozícii sú rámcové učebné plány pre štvorročné a osemročné gymnáziá s vyučovacím jazykom národnostných menšín. Na dopracovanie je potrebné predložiť rámcové učebné plány pre stredné odborné školy. Táto úloha je v kompetencii ministerstva školstva (sekcia národnostného školstva), keďže sa však jedná o odborné vzdelávanie, súčinnosť sa predpokladá od Štátneho inštitútu odborného vzdelávania a Štátneho pedagogického ústavu. Stredné školy vyučujúce rómsky jazyk, literatúru a reálie v rámci projektu Together with Roma we will achieve more spolupracujú so Štátnym pedagogickým ústavom na tvorbe učebných textov, ktoré podporia vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry a rómskych reálií v základných a stredných školách.

Štátnice z rómskeho jazyka na Slovensku

Pri zabezpečovaní podmienok pre absolvovanie štátnice z rómskeho jazyka na Slovensku a motivácii pedagogických fakúlt k akreditácii študijného programu naň zameraného sa jedná o komplexnejšie riešenia problematiky. Aby bolo možné absolvovať štátnicu z rómskeho jazyka na Slovensku je potrebné vydať sa cestou akreditácie študijných programov pedagogických a nepedagogických smerov. Aktuálne prebieha akreditačný proces na Prešovskej univerzite v Prešove pre odbory učiteľstva pre základné a stredné školy. V prípade nepedagogických študijných

programov sa jedná o už kedysi fungujúce odbory so zreteľom na romistiku a romológiu. Podľa § 82 zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách škola musí splniť kritériá v oblasti výskumnej a umeleckej činnosti, materiálneho, technického a informačného zabezpečenia, personálneho zabezpečenia, obsahu študijného programu a požiadaviek na absolvovanie štúdia. Akreditovaním študijných programov na iných ako pedagogických fakultách, ktoré do svojho obsahu integrujú štátnicu z rómskeho jazyka, literatúry a reálií získame osoby ovládajúce rómsky jazyk. Tie majú možnosť pôsobiť ako nekvalifikovaní učitelia na stredných a základných školách do doby, kým sa im prostredníctvom pedagogického minima nepodarí nadobudnúť aj vzdelanie v oblasti pedagogiky. V oboch prípadoch ide o dlhodobé riešenia, vďaka ktorým bude možné trvalo odstrániť problémy spojené s nedostatkom učiteľov rómskeho jazyka, literatúry a reálií. V prvom prípade kvalifikovaných, v druhom prípade je nevyhnutné si učiteľské vzdelanie ešte doplniť.

Podpora absolvovania štátnice z rómskeho jazyka v zahraničí

Poslednou možnosťou je navrhnúť dotačnú schému, ktorá by prostredníctvom svojich zdrojov podporila záujemcov o absolvovanie štátnej skúšky z rómskeho jazyka aj v zahraničí. Toto riešenie sa javí ako dočasné.

UDRŽATEĽNÝ MODEL FINANCOVANIA

Objem finančných prostriedkov, ktoré má škola k dispozícii, v zásade predurčuje atraktivitu samotnej školy. Dobré finančné ohodnotenie priťahuje najkvalitnejších pedagógov, dostatok financií dovoľuje vytvoriť priťažlivé a nadštandardné výchovno-vzdelávacie prostredie a v neposlednom rade dokáže tiež poskytnúť individuálnu podporu svojim žiakom. Šesť stredných škôl, ktoré na Slovensku vyučujú rómsky jazyk, literatúru a reálie je financovaných na základe rovnakého normatívneho mechanizmu podľa zákona č. 597/2003 Z.z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení a nariadenia vlády SR č. 630/2008 Z. z., ktorým sa ustanovujú podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu pre školy a školské zariadenia. Možnosti využitia finančných zdrojov z normatívu sa mierne líšia so zreteľom na štátneho a súkromného zriaďovateľa. Spomedzi analyzovaných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie až 5 zo 6 škôl je zriadených súkromníkom.

V súčasnosti na Slovensku máme viac než 130 súkromných stredných odborných škôl, konzervatórií a gymnázií. Zákon č. 245/2008 Z.z. (školský zákon) hovorí v §3 o princípe rovnocennosti vzdelania získaného v školách zriadených inou fyzickou alebo právnickou osobou než je štát. Súkromným stredným školám sú pridelené normatívne financie rovnako ako bežným stredným školám na kalendárny rok na základe počtu žiakov, ktorý ju navštevuje a personálnej a ekonomickej náročnosti výchovno-vzdelávacieho procesu. Podmienkou na pridelenie finančných prostriedkov je aj vypracovanie správy o hospodárení školy za predchádzajúci rok, ak počas neho už pôsobila. Financie môže súkromná škola použiť na úhradu osobných a prevádzkových nákladov, nesmie ich však minúť na prenájom majetku podľa zmluvy o kúpe prenajatej veci, kapitálové výdavky¹⁶ alebo reklamu. Nadštandardné materiálne vybavenie školy, výlety a adresnú podporu

¹⁶ Napríklad na kúpu a výmenu okien na budove školy a pod.

svojich študentov si škola zabezpečuje z vlastných zdrojov, ktoré zvyčajne prichádzajú od rodičov a priateľov školy, súkromných sponzorov, z grantov, dotácií a pod.

Pre analyzované súkromné stredné školy vyučujúce rómsky jazyk, literatúru a reálie je typické, že v rámci svojej histórie aspoň raz čelili problému s materiálno-technickým vybavením. Najpálčivejšie sa tento problém prejavil pri Gándhího gymnázium vo Zvolene, dnešného Súkromného gymnázia a Súkromnej spojenej školy Z. J. Mallu v Kremnici. Po svojom vzniku bolo z priestorov vo Zvolene presťahované do Lučenca, neskôr zatvorené pre nízky počet žiakov. V roku 2008 nadviazalo občianske združenie eMKLub na tradíciu týchto škôl a zriadilo Súkromné gymnázium v Kremnici, ktoré však aktuálne opäť čelí priestorovej nestabilite.

Inou typickou črtou závisiacou od objemu disponibilných finančných zdrojov školy je ich ambícia odstraňovať socio-ekonomické prekážky svojich študentov. Tak ako v okolitých stredo-európskych štátoch, i na Slovensku sa socio-ekonomická situácia rómskych rodín od zmien v roku 1989 výrazne zmenila. Zatiaľ čo pre veľkú časť obyvateľstva príchod demokracie znamenal prístup k nevídaným pracovným možnostiam, Rómovia si vo všeobecnosti ekonomicky pohoršili. Narastali chudobné segregované obydliá, zhoršoval sa prístup k službám a klesala zamestnanosť. Vo vzdelávaní sa u detí dôsledky najvýraznejšie prejavili v nepravidelnej dochádzke do škôl, horších vzdelávacích výsledkoch a zvyšujúcej sa frustrácii žiakov. Nepriaznivá ekonomická situácia v rodine zvyčajne vo veľkej miere prispieva k predčasnému ukončovaniu vzdelávania, dôsledkom čoho je sťažená integrácia na pracovnom trhu. Nedostatok financií na cestovné, stravu, internát, ošatenie, či školské a praktické pomôcky uviedlo ako príčinu skorého odchodu zo vzdelávania až 24% mladých Rómov v Správe o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010 (Rozvojový program OSN). Na Slovensku stredné školy nemajú možnosť čerpať dotácie na pomôcky či stravu žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia.

Práve potenciál a talent, ktorý sa skrýval v rómskych deťoch z nepriaznivého socio-ekonomického prostredia, bol podnetom pre založenie prvých alternatívnych stredných škôl s výučbou rómskeho jazyka, literatúry a reálií. So zameraním na túto skupinu detí si však školy na svoje plecia pribrali zodpovednosť žiakov nie len vzdelávať a rozvíjať ich potenciál, ale tiež odstrániť ekonomické bariéry brániace úspešnému uplatneniu sa v škole a mimo nej. Najčastejšie využívanými nástrojmi na analyzovaných školách sú sociálne štipendiá, odpustenie poplatkov za internát (ak patria pod zriaďovateľskú kompetenciu škôl), projekty a využívanie služieb mimovládnych neziskových organizácií.

Odporúčanie

V problematike financovania stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie ponúkame štyri návrhy riešení:

- Transformovať tieto školy na štátne národnostné školy
- Vytvoriť nový model komunitných alebo magnetových škôl

- Povoľiť školám využívať financie z normatívu aj na kapitálové výdavky
- Pretvoriť systém podpory detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia v školskom systéme tak, aby na pomôcky a stravu mohli čerpať dotácie aj stredné školy

Národnostné školy

V prípade transformácie stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie na štátne **národnostné školy** s vyučovacím jazykom národnostnej menšiny by sa ich normatív zvýšil na 108% zodpovedajúceho normatívu¹⁷. Národnostné školy musia zo zákona spĺňať niekoľko podmienok:

- Škola uvádza svoj názov v slovenskom jazyku a v jazyku národnostnej menšiny, ak sa vyučovanie uskutočňuje len v jazyku národnostnej menšiny, uvedie v názve aj vyučovací jazyk školy.
- Škola vedie pedagogickú dokumentáciu a doklady o získanom vzdelaní dvojjazyčne.¹⁸
- V školách s vyučovacím jazykom národnostnej menšiny sa používajú preklady slovenských učebníc a učebnice schválené MŠVVaŠ SR.
- Prijímacia skúška na strednú školu sa uskutočňuje v slovenskom jazyku a z ďalších predmetov v jazyku, v akom si ich na základnej škole žiak osvojoval, ak zákonný zástupca žiaka túto požiadavku uvedie v prihláške na štúdium na strednej škole.

Výhodu transformácie by bolo posilnenie národnostnej identity, jazyka a kultúry. No z dôvodov zvýšených administratívnych nárokov takejto formy vzdelávania (podmienka viesť pedagogickú dokumentáciu dvojjazyčne a pod.) a z dôvodu nízkej dôvery v štát, že ochráni hodnoty a metódy, ktoré tieto alternatívne školy v rámci svojho fungovania pestujú, však neevidujeme záujem zo strany týchto šiestich stredných škôl o riešenie transformovať sa na štátne národnostné školy. Školy deklarujú, že sa nebránia vzniku nových štátnych národnostných škôl, ktorým radi ponúknu aj svoju pomocnú ruku, no cestou vlastnej transformácie za účelom riešenia finančnej situácie by sa nevybrali. Možným východiskom je príprava novej definície národnostného školstva Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu.

Magnetové školy

Druhým riešením je vytvoriť podmienky pre vznik magnetových škôl. **Magnetové školy** začali rásť v 60. rokoch v Spojených štátoch ako dôsledok hnutia za občianske práva. Adresovali nerovnosť vo vzdelávaní medzi bielou a černoškou populáciou a volali po reforme školstva. Ich cieľom bolo vytvoriť také prostredie, v ktorom sa zaručuje právo na kvalitné vzdelávanie pre študentov

¹⁷ Pri bilingválnom štúdiu je to až 125% zodpovedajúceho normatívu

¹⁸ V štátnom jazyku a v jazyku národnostnej menšiny

všetkých etník a ekonomických zázemí. I dnes sú magnetové školy zamerané na rozvoj jedinečnosti a rôznorodosti, no ich snahou je ponúkať študentom vysoko špecializované programy v rôznych oblastiach vzdelávania (veda, technika, umenie a pod.). Rozdiel oproti verejným školám spočíva v tom, že sú súčasťou verejného školstva, spadajú pod školské obvody a tiež majú možnosť prijímať dodatočné financie zamerané na rozvoj špecializovaných programov.¹⁹ Zdroje čerpajú z lokálnych a štátnych dotácií.

U nás by vznik magnetových škôl v praxi znamenal premenu týchto špecializovaných súkromných stredných škôl na akési štátne, pričom by bola zachovaná ich jedinečnosť. Akceptácia a tolerancia príslušnosti k rómskej etnicite bolo to, čo sa v štúdii Alternatívne školy a vzdelávanie Rómov najčastejšie odrážalo v odpovedi na otázku prečo si študenti vybrali práve tento typ školy. V prípade realizácie tohto odporúčania je potrebné zmapovať problematiku magnetových škôl ako takú a navrhnúť možnosti, ako tento model možno integrovať do podmienok legislatívy SR. Inšpiráciu môžeme čerpať aj z Maďarska, kde tento model funguje nasledovne. Štát zriadil svoju priamo riadenú organizáciu, ktorá je zriaďovateľom magnetovej strednej školy a má možnosť čerpať ako štátne financie, tak i grantové a súkromné zdroje.

Čerpanie normatívu na kapitálové výdavky

Poslednou z ponúkaných alternatív je zohľadnenie požiadavky súkromných stredných škôl čerpať financie z normatívnych príspevkov aj na kapitálové výdavky. Súkromné školy by si tak zachovali svoju nezávislosť od štátneho zriaďovateľa a mali by schopnosť zabezpečiť si väčšiu funkčnú stabilitu a udržateľnosť. Toto je jediný rozdiel, ktorý v oblasti financovania evidujeme. Jeho odstránením by sme potenciálne otvorili možnosť nekontrolovateľného nárastu súkromných škôl, ktoré by mali hypotetickú možnosť získať majetok za štátne zdroje, čo momentálne v našom legislatívnom prostredí nie je možné.

Čerpanie dotácie na stravu a školské pomôcky aj v stredných školách

Aktuálne je možné čerpať dotáciu na stravu a školské pomôcky pre deti ohrozené sociálnym vylúčením len v materských a základných školách. Dotácia na stravu jedného dieťaťa ohrozeného sociálnym vylúčením sa poskytuje najviac v sume 1€ na jeden stravovací deň. Dotácia na školské pomôcky pre dieťa ohrozené sociálnym vylúčením sa poskytuje v príslušnom rozpočtovom roku najviac v sume 33,20 € na dieťa, pričom sa vypláca v dvoch splátkach (do 25. februára a 25. septembra). Školskými potrebami sa rozumejú zošity, písacie potreby, učebnice a prípadne individuálne pomôcky. Navrhujeme preto otvoriť systém podpory detí ohrozených sociálnym vylúčením v školskom prostredí, aby na pomôcky a stravu mohli čerpať dotácie aj stredné školy.

¹⁹ Napr. nákup učebníc, pomôcok a ďalšieho materiálu, ktorý slúži na udržanie vysokého štandardu vzdelávania

SPOLUPRÁCA SO ŠIRŠOU KOMUNITOU

Spolupráca škôl so širšou komunitou zloženou z rodičov, zamestnávateľov, zástupcov štátnych inštitúcií a mimovládnych neziskových organizácií je kľúčová pre maximalizovanie výchovného a akademického dopadu na žiakov. Čím väčšia podporná sieť je okolo žiaka vybudovaná, tým lepšie výsledky dokáže dosahovať. Naopak existuje len veľmi malý počet prípadov, kedy sa dokázali žiaci presadiť sami, bez akejkoľvek podpory z rodiny či z externého prostredia (školy, pracovníka neziskovej organizácie a pod.).

Rodičia

Rodičia hrajú kľúčovú úlohu v živote každého človeka. Počas prvých rokov dieťaťa sú jeho prvými učiteľmi, pomáhajú mu spoznávať zákonitosti prírody a spoločnosti. Pri nástupe do školy doviedajú rolu rodičov preberú učitelia. Aj naďalej má však rodič významnú právomoc – viesť svoje dieťa k zodpovednému plneniu domácich úloh a podporovať ho v jeho snažení a na ceste vzdelávaním a odbornou prípravou.

Rodinné zázemie a celková filozofia podstaty vzdelávania v živote človeka vo veľkej miere ovplyvňuje dieťa, ktoré sa ocitne v kritických situáciách – v škole sa mu nedarí, čelí diskriminácii, šikane, či vníma rozdiely v zázemí jeho rodiny a rodinami jeho rovesníkov. Ak v domácom prostredí nie je vzdelanie vnímané ako cesta zo začarovaného kruhu chudoby a ako prostriedok na zabezpečenie trvalého a štandardného príjmu v budúcnosti, je viac než pravdepodobné, že rodina dieťaťa nebude mať potrebu vynakladať nadmerné finančné prostriedky a energiu na jeho podporu v ďalšom vzdelávaní. Podľa štatistík len 2% detí pochádzajúcich z prostredia chudobných marginalizovaných komunít si dokončí stredoškolské vzdelanie, v bežnej populácii je to až 76% ľudí, uvádza Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010 (Rozvojový program OSN).

V prípade škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálne sú skúsenosti so zapájaním rodičov do života škôl rôzne. V polovici škôl riaditelia hovorili o nízkej účasti rodičov na rodičovských združeniach, o strachu rodičov púšťať detí do škôl mimo ich trvalého bydliska, o nedostatočnom finančnom a materiálnom zabezpečení detí na vyučovanie²⁰ a v ojedinelých prípadoch aj o odhováraní detí rodičmi od štúdia.

Zamestnávatelia

Zamestnávatelia sú z profesionálneho pohľadu stredných škôl, predovšetkým odborných, významným partnerom. Zhmotňujú pre stredoškolákov zmysel ich štúdia a vytvárajú praktickú skúsenosť so svetom práce. Pre učiteľov a školy sú zamestnávatelia cenným zdrojom v oblasti poskytovania odborných školení a exkurzií (63,64%), vzdelávacích materiálov (45,45%) a taktiež spotrebného materiálu (54,55%).²¹

20 Jedna z riaditeľiek škôl spomínala na nejednu situáciu, keď učitelia alebo niekto z vedenia školy daroval svoje obedové lístky deťom, požičiavajú peniaze na cesty do školy, pomôcky a pod.

21 Percentuálne vyjadrenie foriem podpory, ktorú zamestnávatelia ponúkli stredným odborným školám v rámci projektu „Odborné vzdelávanie a príprava pre trh práce“ Programu švajčiarsko-slovenskej spolupráce

Stredné školy vyučujúce rómsky jazyk, literatúru a reálie spolupracujú za účelom zvyšovania odborných kompetencií svojich študentov najčastejšie s komunitnými centrami, úradmi práce, základnými školami, škôlkami, divadlami a ďalšími kultúrnymi inštitúciami. Okrem toho prezentujú svoju prácu a výrobky na rôznych domácich a zahraničných festivaloch, konferenciách a podujatiach. Školy vychovávajú absolventov, ktorí sa následne uplatňujú v ďalšom štúdiu na vysokých školách (gymnázium), ako učitelia v základných umeleckých školách a profesionálni hudobníci, tanečníci a herci (konzervatóriá), učitelia a vychovávatelia v materských školách, pedagogickí asistenti a sociálni pracovníci (sociálna akadémia) a remeselníci (odborná škola).

Mimovládne neziskové organizácie

Mimovládne neziskové organizácie zohrávajú niekoľko úloh v spolupráci so strednými školami vyučujúcimi rómsky jazyk, literatúru a reálie. Predovšetkým sú to zriaďovatelia piatich súkromných stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie. V ostatných prípadoch sa jedná o organizácie, ktoré neformálne pracujú so študentami – poskytujú mentoring, tútoring (doučovanie) a akademické či talentové štipendiá. V piatich zo šiestich prípadoch tieto školy spolupracujú s aspoň jednou mimovládnu neziskovou organizáciou, zväčša sa jednalo o štipendijné programy. Štipendiá pomáhajú študentom preklenúť nepriaznivú ekonomickú situáciu, v ktorej sa ich rodiny nachádzajú, sú pre nich podporou v rozvoji talentu a otvárajú priestor na získavanie vyššieho vzdelania.

Odporúčanie

Vzhľadom na významnú úlohu rodičov, zamestnávateľov a mimovládnych organizácií odporúčame posilňovať spoluprácu medzi školou a všetkými lokálnymi kľúčovými hráčmi. V podmienkach SR najviac k rozvoju komunit prispieva iniciatíva silných lídrov – riaditeľov škôl, starostov obcí, aktívnych poslancov, rodičov, pracovníkov komunitných centier. Poznanie svojho okolia – akí významní lokálni podnikatelia v ňom pôsobia, či a kto je zástupcom cirkevných organizácií, či v obci pôsobia pracovníci terénnej sociálnej práce, či funguje komunitné centrum a aké aktivity pre deti ponúka – by umožnilo riaditeľom škôl maximalizovať dopad na študentov, s ktorými pracujú, aj mimo vyučovania. Odporúčame preto riaditeľom škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie zmapovať svoje okolie a následne iniciovať vytvorenie komunitných platforiem, do ktorých by prizvali všetkých identifikovaných kľúčových hráčov, ktorí ovplyvňujú študentov mimo vyučovania a dokážu byť cenným partnerom vo výchove a vzdelávaní.

Príklady je možné čerpať aj z domácich a zahraničných projektov. V roku 2007 túžili na lazoch stredného Slovenska otvoriť malotriedku so štyrmi žiakmi. Bez externej podpory by škola, kvôli nízkym príjmom výlučne z normatívneho financovania, nedokázala fungovať. Financie pokrývajú len náklady na jedného pedagogického zamestnanca. Úlohu účtovníka, školníka, upratovačky a iné pozície sa preto kolektívne rozhodli zastrešiť rodičia žiakov.²² Iný príklad možno načrtnúť zo zahraničia (Spojené štáty), kde vo veľkomestách ako je Chicago ľudia budujú silný komunitný a susedský život. Miestni podnikatelia venujú časť svojich ziskov na podporu vzdelávacích akti-

22 Komunitná Zaježovská škola

vít, ktoré realizujú v priestoroch škôl počas i po vyučovaní mimovládne neziskové organizácie.²³

SPOLOČENSKÝ POSTOJ K RÓMOM

Od vzniku samostatnej republiky sa ekonomická a sociálna situácia Rómov vyvíjala rôznorodo. S úpadkom socializmu a nástupom kapitalistického režimu si rómske rodiny vo všeobecnosti značne pohoršili. Štúdia Agentúry Európskej únie pre základné práva (FRA) z roku 2016 hovorí o 80 % Rómov žijúcich pod hranicou rizika chudoby platnou v ich krajine a o tom, že každý tretí Róm žije v domácnosti bez tečúcej vody, jeden z 10 Rómov bez elektrickej energie, každý štvrtý Róm (27 %) a každé tretie rómske dieťa (30 %) žije v domácnosti, kde niektorý z jej členov šiel spať hladný aspoň raz v priebehu posledného mesiaca. Štúdia dokazuje, že tieto životné podmienky priamo vplyvajú na vzdelanostnú úroveň jedincov. Podľa Svetovej banky, v Strednej a Východnej Európe čelia domácnosti s vysokoškolsky vzdelanými rodičmi omnoho menšiemu riziku chudoby než tie, ktoré vedú rodičia so základnou školou či nižším stredným odborným vzdelaním. V školách vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie je prítomnosť detí zo socio-ekonomicky znevýhodneného prostredia od 20%-80%.

Slovenská vláda na nepriaznivú situáciu Rómov vo vzdelávaní reagovala v roku 2008 schválením Koncepcie výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania, v ktorej odporúča, okrem iného, zabezpečovať učiteľov rómskeho jazyka, literatúry a reálií pre potreby základných a stredných škôl a zabezpečiť možnosť vykonať maturitnú skúšku z rómskeho jazyka.

Na obdobie rokov 2014-2020 schválila vláda Stratégiu Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Na jej základe každé dva roky tvorí, monitoruje, hodnotí Akčné plány pre oblasti vzdelávania, zamestnanosti, bývania, zdravia a bezpečnosti. Súčasťou plánov pre vzdelávanie sú i opatrenia týkajúce sa rómskeho jazyka.

Úlohou strategických dokumentov je navrhovať opatrenia, ktoré zabezpečia lepšie podmienky pre dané problematiky v praxi. V súvislosti so školami vyučujúcimi rómsky jazyk, literatúru a reálie však okrem opatrení navrhovaných vládou ovplyvňujú stav vzdelávania v rómskom jazyku aj externé faktory, ktoré sme definovali nasledovne:

- Podiel súkromných škôl, ktoré využívajú rómsky jazyk, literatúru a reálie vo vyučovaní na celkovom počte stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie
- Dvojaký náhľad verejnosti na poslania škôl - inkluzívne a segregované školy

23 Napríklad Logan Square Neighborhood Association v Chicagu

Podiel súkromných a štátnych škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie

Napriek tomu, že v Stratégii Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020 deklaruje vláda SR záujem podporovať rómsky jazyk, literatúru a reálie, v podmienkach Slovenska dnes existuje len 6 stredných škôl a 1 základná škola, ktoré vyučujú rómsky jazyk, literatúru a reálie. Spomedzi tie má až 6 subjektov súkromného zriaďovateľa. Na vyše štyristotisícovú menšinu je jedna štátna škola, poskytujúca 3 voliteľné hodiny rómskeho jazyka a reálií a taktiež dobrovoľnú maturitu, minimum. Vzniká teda jasný nesúlad medzi deklarovaným záujmom vlády a realitou, v ktorej vyučovanie rómskeho jazyka, literatúry a reálií je takmer výlučne v kompetencii súkromných zriaďovateľov. S prípadným zánikom súkromných škôl existuje preto riziko, že z prostredia základných a stredných škôl vymizne i vyučovanie rómskeho jazyka, literatúry a reálií.

Inklúzia a segregácia

Školy, ktoré vyučujú rómsky jazyk, literatúru a reálie, navštevujú žiaci rómskej i nerómskej národnosti, údaj o percentuálnom zastúpení však nie je známy (z dôvodu neevidovania etnických dát vo vzdelávaní). Z rozhovorov s riaditeľmi však možno povedať, že tieto školy navštevuje 20%-80% žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Školy sa preto rozhodli nezameriavať výlučne na prípravu žiakov na výkon budúceho povolania, ale taktiež sa snažia vytvárať podmienky, ktoré napomôžu ich žiakom jednoduchšie prekonávať sociálne a ekonomické bariéry. Stredné školy, ktoré sme na účely tohto návrhu oslovili, sa snažia svojim študentom poskytovať extra podporu vo forme bezplatných školských pomôcok a výbavy pre praktické vyučovanie, riešia pre nich prijateľné ubytovanie a stravu či preplácajú cesty do školy. Na základe toho sú tieto školy vnímané väčšinou verejnosti inkluzívne, pretože dávajú možnosť študentom zo znevýhodneného socio-ekonomického prostredia nadobudnúť kvalitné vzdelanie a následne sa tak lepšie uplatniť na trhu práce. V spoločnosti sú prítomné však i názorové prúdy, ktoré hovoria, že prijímaním predovšetkým rómskych študentov zo znevýhodneného prostredia sa prehĺbuje segregácia rómskych žiakov vo vzdelávaní.²⁴

Odporúčanie

Vytvoriť podmienky pre inkluzívne vzdelávanie aj na stredných školách

V zmysle definovanej situácie odporúčame posilniť inkluzívny prístup na všetkých štátnych i neštátnych stredných školách. Totiž, najčastejšou príčinou prečo si rómski študenti vyberajú práve tento alternatívny vzdelávací prúd je, že sa v ňom cítia akceptovanejšie a plnohodnotnejšie integrovaní. V Maďarsku sa na takýto typ alternatívnych škôl hlási v priemere až 84% rómskych študentov. Práve celková pozitívna klíma školy a individuálny, no ambiciózny prístup učiteľov je to, čo podľa výskumov vo vysokej miere prispieva k dobrým vzdelávacím výsledkom a pravidelnej školskej dochádzke študentov z nepriaznivého socio-ekonomického prostredia.

24 V. RAFAEL (2017). Školy proti segregácii: Metodická príručka na prevenciu a odstraňovanie segregácie rómskych žiakov. Oz eduRoma ISBN: 978-80-972-680-4-6

Pre alternatívne stredné školy vyučujúce rómsky jazyk, literatúru a reálie, ktoré poskytujú vzdelanie aj žiakom pochádzajúcim zo znevýhodneného prostredia, naše odporúčanie spočíva v zabezpečení vysokej kvality poskytovaného vzdelávania. To sa prejavuje napríklad v otváraaní učebných a študijných odborov, ktoré sú atraktívne na trhu práce, prítomnosti vysoko kvalifikovaných pedagógov a v obsahu výchovno-vzdelávacieho procesu, ktorý dokáže konkurovať národným a medzinárodným štandardom. Nakoľko však nie sú jasne definované štandardy inklúzie vzdelávania, je potrebné, aby Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu deklarovalo indikátory inklúzie v školskom prostredí.

Tretím odporúčaním je explicitne definovať diskrimináciu a segregáciu vo vzdelávaní, aby prípadné nejasnosti v definícii pojmu nespôsobovali dehonestáciu práce vedenia a pedagógov škôl, ktoré majú výborné výsledky v práci s rómskymi stredoškólakmi.

Zvýšiť počet alternatívnych verejných škôl

V neposlednom rade sa rovnako aj v tejto podkapitole vraciame k idey magnetových škôl, ktoré sú zárukou zachovania jedinečnosti týchto alternatívnych škôl a zároveň otvárajú možnosť vstupu štátu a samospráv do smerovania a regulácie tejto špecifickej oblasti.

NÁVRH OPATRENÍ

V predchádzajúcej kapitole sme sa zamerali na hlbšiu analýzu faktorov, ktoré predpokladáme, že vplyvajú na finančné, materiálne a personálne kapacity stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie. V procese sme narazili na pretrvávajúce problémy, ale taktiež pozitíva, na základe ktorých sme vytvorili set odporúčaní. Zhrňame ich do nasledovných 15 opatrení smerujúcich k posilneniu odborného a materiálneho zázemia na vyučovanie rómskeho jazyka a literatúry a posilnenie škôl, ktoré tento vyučovací predmet realizujú.

Personálne zabezpečenie

- Vypracovať rámcové učebné plány pre všetky typy stredných škôl
- Zadefinovať atraktívnejšiu formu národnostného školstva
- Pripraviť akreditované kurzy ďalšieho vzdelávania zamerané na didaktiku rómskeho jazyka, literatúry a reálií
- Podporiť pedagogické fakulty pri vytváraní podmienok pre akreditáciu študijných programov zameraných na rómsky jazyk, literatúru a reálie
- Vytvoriť podmienky na nepedagogických fakultách vysokých škôl a univerzít pre zavedenie študijného programu romistika, romológia
- Navrhnuť dotačnú schému alebo štipendijný fond zameraný na podporu zvyšovania odborných kompetencií učiteľov stredných škôl v oblasti rómskeho jazyka, literatúry a reálií

Finančné zabezpečenie

- Vykonať hĺbkovú štúdiu zameranú na prínos transformácie stredných škôl vyučujúcich róm-sky jazyk, literatúru a reálie na národnostné školy
- Vykonať hĺbkovú štúdiu zameranú na fungovanie a uplatniteľnosť magnetových škôl na Slovensku
- Konzultovať s Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu možnosť čerpať normatívne financie pre súkromné stredné školy aj na kapitálové výdavky
- Rokovať o podpore zameranej na študentov zo sociálne znevýhodneného prostredia na stredných školách
- Rokovať o možnosti čerpať dotácie na školské pomôcky a stravu pre žiakov ohrozených soci-álnym vylúčením aj v stredných školách

Materiálne zabezpečenie

- Posilňovať spoluprácu medzi školami, zamestnávateľmi, verejnými inštitúciami a komunita-mi, z ktorých pochádzajú študenti
- Formou národných a dopytovo orientovaných projektov podporovať zavádzanie inkluzívnych foriem vzdelávania na stredných školách
- Vytvoriť štandardy inkluzívneho vzdelávania a zabezpečiť pravidelnú kontrolu úrovne a kva-lity vzdelávania na stredných školách prostredníctvom Štátnej školskej inšpekcie a jej exper-tov zameraných na špecifické vzdelávacie programy
- Hľadať možnosti ako využiť nevyužité priestory a budovy Ministerstva vnútra na vzdelávacie účely

Záver

Cieľom tohto dokumentu bolo porozumieť konceptu samotných stredných škôl vyučujúcich rómsky jazyk, literatúru a reálie, analyzovať finančné, personálne a materiálne podmienky ovplyvňujúce úspešnosť týchto špecifických stredných škôl a navrhnúť opatrenia, ktoré prispejú k udržateľnosti vyučovania v rómskom jazyku.

Kľúčovým zistením našej štúdie je fakt, že existuje výrazný nepomer medzi štátnymi a súkromnými zriaďovateľmi stredných škôl, ktoré sa profilujú na rozvoj rómskeho jazyka, literatúry a reálií. Až päť zo šiestich škôl sú zriadené mimovládny neziskovými organizáciami, motívom ktorých bolo zabezpečenie rozvoja talentu a poskytovanie stredoškolského vzdelania pre deti pochádzajúce zo sociálne znevýhodneného prostredia. Najväčšími problémami, s ktorými sa tieto školy stretávajú je nedostatok kvalifikovaných učiteľov pre predmet rómsky jazyk a reálie, chýbajúce financie pre individuálnu podporu detí zo sociálne znevýhodneného prostredia a prítomná je slabá spolupráca s rodinami a komunitou, z ktorých študenti pochádzajú.

ZDROJE

AGENTÚRA EURÓPSKEJ ÚNIE PRE ZÁKLADNÉ PRÁVA 2016. *Druhý prieskum Európskej únie týkajúci sa menšín a diskriminácie*. Rómovia – vybrané výsledky. ISBN 978-92-9491-553-5

CINA, S. 2012. *Rómsky jazyk ako kľúčový dorozumievací prostriedok a kultúrne bohatstvo komunity*. In Zborník príspevkov zo seminára - Rómsky jazyk - cesta sebaurčenia a sociálnej inklúzie. Bratislava, Romano kher – Rómsky dom. ISBN 978-80-971249-4-6 Dostupné na internete: https://www.scribd.com/doc/163408400/Bariery-a-vyzvy-Romano-kher-Romsky-dom#download&from_embed

FACUNA, J. 2016. *Interkultúrnym vzdelávaním v základnej škole k sociálnej inklúzii žiakov z rómskych komunít*. In Spolu s Rómami dosiahneme viac - Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Štátny pedagogický ústav. ISBN 978-80-8118-170-2

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2008. *Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania*. Bratislava

NARIADENIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY č. 630/2008 Z. z.

RAFAEL, V. 2017. *Školy proti segregácii: Metodická príručka na prevenciu a odstraňovanie segregácie rómskych žiakov*. Bratislava: Oz eduRoma. ISBN 978-80-972-680-4-6

REGIONÁLNE CENTRUM ROZVOJOVÉHO PROGRAMU OSN PRE EURÓPU
A SPOLOČENSTVO NEZÁVISLÝCH ŠTÁTOV. 2010. *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*. Bratislava. ISBN: 978-80-89263-10-3

MINISTERSTVO ŠKOLSTVA, VEDY, VÝSKUMU A ŠPORTU SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2016. *Správa o hospodárení škôl, v ktorých sa vzdelávanie považuje za sústavnú prípravu na povolanie všetkých zriaďovateľov a materských škôl a školských zariadení v zriaďovateľskej pôsobnosti okresného úradu v sídle kraja za rok 2016*. Bratislava. Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/11896.pdf>

SVETOVÁ BANKA. 2000. *Making Transition Work for Everyone: Poverty and Inequality in Europe and Central Asia. A World Free of Poverty series*. Washington DC: Svetová banka. Dostupné na internete: <http://documents.worldbank.org/curated/en/571801468037741599/Making-transition-work-for-everyone-poverty-and-inequality-in-Europe-and-Central-Asia>

TELEVÍZIA TA3. 13.4.2018. *Rómsky jazyk sa nevyučuje skoro vôbec, v Prešove to chcú zmeniť* [Televízne vysielanie]. Bratislava: Štúdio TA3. Dostupné na internete: <https://www.ta3.com/clanok/1125883/romsky-jazyk-sa-nevyucuje-skoro-vobec-v-presove-to-chcu-zmenit.html>

TELEVÍZIA TA3. 13.4.2018. Ombudsmanka M. Patakyová a lektor J. Hero o problémoch s rómčinou [Televízne vysielanie]. Bratislava: Štúdio TA3. Dostupné na internete: <https://www.ta3.com/clanok/1125871/ombudsmanka-m-patakyova-a-lektor-j-hero-o-proble-moch-s-romcinou.html>

ÚRAD SPLNOMOCNENCA VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY PRE RÓMSKE KOMUNITY. 2011. *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020*. Bratislava.

VLÁDA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 1991. *Zásady vládnej politiky Slovenskej republiky k Rómom*. Dostupné na internete: <http://www.romainstitute.sk/files/files/129.pdf>

VYHLÁŠKA č. 120/1976 Z. z. o Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach a Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach

ZÁKON č. 160/1998 Z. z. o Rámcovom dohovore na ochranu národnostných menšín

ZÁKON č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín

ZÁKON č. 588/2001 Z. z. o uzavretí Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov

ZÁKON č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách

ZÁKON č. 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení

ZÁKON č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon)

ZÁKON č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní